

УДК 94(477:438):327 «2014/2016»

O. V. Мельник

**СУЧАСНІ УКРАЇНА ТА ПОЛЬЩА, ЯК ЗРАЗОК ДЛЯ
ДОСЛІДЖЕННЯ МІФОЛОГІЧНОЇ ІДЕОЛОГІЇ
(2014–2016 рр.), АБО «ІСТОРИЧНІ КОПАНКИ»
У ВІДНОСИНАХ УКРАЇНИ ТА ПОЛЬЩІ**

Одесський національний політехнічний університет,
пр-т Шевченка, 1, м. Одеса, 65044, Україна

Мельник Олег Віталійович, к. і. н., доц. кафедри історії та етнографії України, e-mail: oleg_trac@ukr.net

АНОТАЦІЯ

В роботі досліджується вплив міфологічних уявлень про українців, що сформувались протягом історії взаємовідносин українців та поляків. А також використання цих усталених міфологем у сучасних українсько-польських стосунках в сприйнятті широкої аудиторії їх прибічників та противників. А також подаються характерні зміни та етапи у процесі поширення негативних образів українців на польське суспільство у 2013–2016 роках під час україно-російської війни (ATO).

Автор вводить в науковий обіг характеристику сучасних заідеологізованих антиукраїнських публікацій «історична копанка» — процес використання заангажованим дослідником неперевірених історичних матеріалів для створення негативного образу українця, що ґрунтуються на історичних стереотипах минувшини.

Досліжується процес формування та ідеологічного забарвлення сучасної негативної хвилі звинувачень українців у «Волинській трагедії», виходячи з основних ідеологічних завдань антиукраїнської пропаганди з боку Російської Федерації, заснованих як на радянських, так і на польських міфах щодо України та українців.

Наводяться основні приклади вирішення ситуації та розвитку українсько-польського історичного діалогу, виходячи з відкритих архівів КДБ, українських історичних джерел та історичного аналізу. Наводяться приклади україно-польського співробітництва з Інститутом національної пам'яті.

Ключові слова: міфологема; ідеологічні стереотипи; україно-польські відносини; «історична копанка».

O. V. Мельник

**СОВРЕМЕННЫЕ УКРАИНА И ПОЛЬША, КАК ПРИМЕР
ДЛЯ ИССЛЕДОВАНИЯ МИФОЛОГИЧЕСКОЙ ИДЕОЛОГИИ
(2014–2016 гг.), ИЛИ «ИСТОРИЧЕСКИЕ КОПАНКИ»
В ОТНОШЕНИЯХ УКРАИНЫ И ПОЛЬШИ**

Одесский национальный политехнический университет,
пр-т Шевченко, 1, г. Одесса, 65044, Украина

Мельник Олег Витальевич, к. и. н., доц. кафедры истории и этнографии Украины, e-mail: oleg_trac@ukr.net

АННОТАЦИЯ

В работе исследуется влияние мифологических представлений об украинцах, которые сформировались на протяжении истории взаимоотношений украинцев и поляков. А также влияние этих устоявшихся мифологем на современные украинско-польские отношения через восприятие их широкой аудиторией сторонников и противников. А также приводятся характерные изменения и этапы в процессе распространения негативных образов украинцев на польское общество в 2013–2016 годах во время украино-российской войны (ATO).

Автор вводит в научный оборот характеристику современных идеологизированных антиукраинских публикаций «историческая копанка» — процесс использования ангажированным исследователем непроверенных исторических материалов для создания негативного образа украинца, основанного на исторических стереотипах прошлого.

Исследуется процесс формирования и идеологической окраски современной негативной волны обвинений украинцев в «Волынской трагедии», исходя из основных идеологических задач антиукраинской пропаганды со стороны Российской Федерации, основанных как на советских, так и на польских мифах об Украине и украинцах.

Приводятся основные примеры разрешения ситуации и развития украинско-польского исторического диалога, исходя из открытых архивов КГБ, украинских исторических источников и исторического анализа. Приводятся примеры украино-польского сотрудничества с Институтом национальной памяти.

Ключевые слова: мифологема; идеологические стереотипы; украинско-польские отношения; «историческая копанка».

O. V. Mel'nyk

**MODERN UKRAINE AND POLAND AS A MODEL
FOR RESEARCH MYTHOLOGICAL IDEOLOGY (2014–2016),
OR «HISTORIC CISTERNS» IN RELATIONS
UKRAINE AND POLAND**

Odesa National Polytechnic University,
Shevchenko Avenue, 1, Odesa, 65044, Ukraine

Mel'nyk Oleh Vitaliyovych, PhD in History, Associate Professor, Assistant Professor of the Department of History and Ethnography of Ukraine, e-mail: oleg_trac@ukr.net

ABSTRACT

In this work examines the impact of Ukrainian mythological representations that were formed during the history of relations between Ukrainians and Polish. And the use of established myths on contemporary Ukrainian-Polish relations in the perception of a wide audience of supporters and opponents. Also serves typical stages and changes in the distribution of negative images on Ukrainian Polish society in the years 2013–2016 during the Ukraine-Russian War (ATO).

The author introduces the scientific revolution characteristic of modern ideological anti-Ukrainian publications «historical kopanka» — the process of using biased researcher unverified historical materials to create a negative image on Ukrainian historical stereotypes of the past.

The process of formation and ideological coloration modern wave of negative charges in Ukrainian «Volyns'ka tragedy», based on the fundamental ideological problems of anti-Ukrainian propaganda of the Russian federation, based on both the Soviet and the Polish myths about Ukraine and Ukrainians.

It gives the basic examples of the solution of the situation and development of the Ukrainian-Polish historical dialogue, based on open archives KGB Ukrainian historical sources and historical analysis. It gives the examples of Ukraine-Poland cooperation with the Institute of National Remembrance.

Key words: mythology; ideological stereotypes; Ukrainian-Polish relations; «the historical kopanka» (Cisterna).

Актуальність теми дослідження полягає в необхідності визначення основних протиріч міждержавних відносин в плані як історичному, так і суспільно-психологічному, коли міфогеми двосторонніх відносин використовуються в сучасних історичних та популярно-періодичних виданнях обох країн для

створення образа ворога і дегуманізації союзника в сучасних умовах.

Для двосторонніх відносин як правило важливі такі пріоритети як довіра, консолідація, міжнаціональні взаємини та приналежність обох країн до єдиного визначення системи права.

Мета статті полягає в дослідженні застосування міфологем у сучасних україно-польських відносинах та їх впливу на міждержавні стосунки.

В ситуації напружених стосунків між країнами ЄС та РФ, Україною та РФ на перший план виступають питання довіри між країнами, що знаходяться на кордоні з РФ. І основне завдання сучасної гібридної війни та інформаційної політики Кремля полягає в застосуванні як міфологем історичних створених в історичній перспективі польсько-українських взаємин від XVI до XX століття, так і міфологем, створених партійно-комуністичною ідеологією, які застосовуються для впливу на посткомуністичному просторі. Тому визначимо цей процес як застосування «історичних копанок». Від слова «копанка» — незаконна приватна шахта, де працюють невідомі працівники.

Саме «історичні копанки», якими займаються заангажовані історики, журналісти та політичні діячі обох країн, можуть суттєво вплинути на двосторонні відносини і відіграти негативну роль в консолідації антипутінського пакту.

Проголошення В. Жириновським під час війни між Україною та РФ плану щодо розділу України між навколошніми державами фактично є суттєвим поштовхом для крайніх реваншистських сил і до активізації «копачів історії» [1].

Створення неприємного образу українців на Заході проходило у кілька етапів. Першим можна вважати появу фейкових закликів «лайків» про «розпятих хлопчиків та безчинства бандеровців на майдані». Однак коли ці міфи були спростовані, відбувся перехід до посиленіх «технічно обґрунтованих фейків» щодо збиття «Боїнга» та застування забороненої зброї українськими військовими. Останній етап можна пов'язати з використанням міфологем минувшини та посиленням звинувачень українців в етнічних чистках євреїв та поляків.

Найбільш впливові міфологеми минувшини щодо кривавих козаків, гайдамаків та бандеровців, що залишились у поль-

ській свідомості, створили в сучасній Польщі значну хвилю звинувачень українців у Волинський різанині та перші міждержавні непорозуміння.

Першим каменем споткання в україно-польських відносинах завжди було визначення козацтва — як руйнівої сили, що послабила та знищила Польсько-Литовську республіку. «Уперше проблеми козаччини викликали інтерес у польських хронікарів, які, виправдовуючи політику давньої Речі Посполитої та польської шляхти стосовно українців під час козацьких війн кінця XVI–XVII ст. і часів Руїни, створили стереотип українця-варвара, жорстокого й аморального розбійника та дикуна, на відміну від добропорядного польського шляхтича, змушеного протистояти зазіханням на «польську Русь»... на сучасному етапі українсько-польських відносин важливим є утвердження взаєморозуміння між двома народами шляхом аналізу суперечливих сторінок спільної історії та подолання успадкованої щодо них упередженості. Міфологеми та стереотипи, які вплинули на сучасне сприйняття українцями та поляками історичного минулого, особливого поширення набули наприкінці XIX — на початку ХХ ст.» [2].

Для українців козацтво завжди визначалось як сила державотворення і захисту українців від іноземного панування. Хоча М. С. Грушевський, який вперше розділив історію козацтва на два етапи, перший — руйнівна сила, другий — козацтво, як захисник України періоду національно-визвольних змагань, може слугувати зразком для подальших визначень історії козацтва в загальноісторичних умовах і певної лінії нормалізації у визначенні цього образу у міждержавних відносинах [3].

Другим характерним образом, що сформувався під впливом тривалих конфліктів між поляками та українцями, став міфологічний образ кривавого гайдамаки-українця, який походив з польської трактовки козацько-селянських повстань і пізніше трансформувався в загальний образ «кровожерливих українців повстанців».

Саме цей зразок став основою для формування антиукраїнської міфологеми радянського часу, що поділяла українців на дві частини «хитрі хохли», що співають гарних пісень і люблять «руську землю», і нелюди-бандити — «петлюрівці, махновці, сільські бандити-кулаки, бандеровці...»

Міфологема «бандеровців» настільки часто повторювалась більшовицькими пропагандистами, що залишила свій слід і в Україні і у Польщі, яка, перебуваючи в «радянському таборі» (1945–1989 рр.), насильно засвоїла ідеологію більшовизму, часто змішуючи її із власними міфологемами українських карателів на Східних Кресах (Волині).

А прийняття Польським сеймом постанови щодо Волинської різанини і вихід художнього фільму з кривавими подробицями значно посилили негативні характеристики українців у польських громадян.

Аналіз фільму, проведений під час круглого столу польськими та українськими критиками в ефірі Радіо Свобода, є прикладом ґрунтовної дискусії інтелектуальної еліти обох країн.

«Фільм «Волинь» — якісна ілюстрація негативних польських стереотипів українця — експерти», зазначає Адам Бальцер, експерт із Центру східних досліджень Варшавського університету, і каже, що з мистецької точки зору «Волинь» добре зроблена. Водночас у нього є застереження щодо повноти й об'єктивності історичного минулого, яке показане у фільмі. Він наголошує, що «у Польщі немає великої серйозної дискусії на цю тему, в якій йшлося б про слабкі сторони цього фільму. Я написав критичну статтю для видання *Dziennik. Gazeta Prawna* і під моїм текстом — у коментарях на сайті газети з'явилася хвиля ненастисті. Крім цього, Збігнєв Парафіяновіч, журналіст, цієї газети написав статтю, в якій натякає на відсутність у моїй оцінці польської патріотичної точки зору й порівнює мене з Володимиром В'ячеславовичем», — розповідає експерт [4].

Тобто замість критики та діалогу проводиться шельмування і звинувачення у співробітництві з українським істориком, який ще у 2013 році наголошував на неповному висвітленні цих подій польськими істориками та політиками. «Проте інформація про географічний масштаб акцій (теза про те, що вони охоплювали мало не всю Волинь, тоді як у документах ідеться лише про південну частину Володимирського повіту; вказування на понад півтори сотні атакованих польських населених пунктів, хоч у польських документах мова йде про кільканадцять) є суттєво перебільшеною. Саме перебільшена кількість нападів на польські села стала хибним засновком, з якого зроблено висновок про масштабну антипольську операцію, «генеральний

антипольський наступ», який нібто мав відбутися одночасно мало не по всій території Волині» [5].

Адам Бальцер наголошує, що у «Волині» нема якихось грандіозних перекручувань історичного минулого, утім після перегляду фільму, глядач матиме викривлений образ того, що відбулося в 1943-му. «Подивившись «Волинь», пересічний польський глядач матиме враження, що українці, за невеликими винятками, — це натовп диких людей. Тобто він посилить старий польський стереотип українця-різуна і гайдамаки. У фільмі українці представлені як німецькі та радянські колаборанти. Тим часом тема польської колаборації, яка також була, представлена епізодично роллю одного поліцая, який намагається переконати інших поляків вступати в німецьку поліцію, та ніхто на це не погоджується. А це історична неправда» [4].

Павел Смоленський, публіцист видання *Gazeta Wyborcza*, стверджує, що фільм «Волинь» — це яскрава ілюстрація польських уявлень про минуле, а також старих стереотипів українця. Тому перегляд фільму дає багатий матеріал для роздумів про те, як ці стереотипи долати. Водночас Петро Тима, історик та голова Об'єднання українців у Польщі, вважає фільм Смаржовського згустком негативних стереотипних уявлень про польсько-українське минуле [4].

За твердженням В. В'яtronича, «Тема Волинської трагедії 1943 року періодично спалахує, породжуючи напругу у стосунках України та Польщі... Польська сторона очікує від України офіційного визнання не лише героїчних сторінок діяльності ОУН та УПА, але й засудження їхніх злочинів. Українська офіційна позиція — злочини українців та поляків на Західній Україні були взаємними. Тим часом російська пропаганда знову прагне використати цей конфлікт між Україною та її ключовим адвокатом на Заході»... «Я часто чую від польських політиків і колег, що те, як оцінювати події на Волині, є внутрішньою справою Польщі, а до теперішньої України не має негативного стосунку. Однак я впевнений, що має. У даному разі, як і в 40-ві роки, виграє третя сторона — Росія, яка зацікавлена у загостренні польсько-українських стосунків. Врешті недавні події у Перемишлі, де молодики, що стояли із транспарантами про «геноцид», напали на церковну ходу українців, — яскраве свідчення того, як політизація теми минулого конфлікту провокує нові [6].

Для боротьби з намаганнями певних «історичних копачів» і «політичних провокаторів» застосовується — на жаль не в повному обсязі — елемент історичного діалогу між професійними істориками обох країн з визначенням колом історичних документів. А не ідеологічних штампів минувшини.

Позиція українських істориків-дослідників чітко сформульована В. В'яtronичем під час українських історичних розвідок, що це була чергова польсько-українська війна. А вихід його чергової монографії «За лаштунками «Волинь-43». Невідома польсько-українська війна» у 2016 році слугує подальшому діалогу в українсько-польських відносинах. «Війну між поляками і українцями у 1942–1947 роках автор розкриває завдяки невідомим раніше документам української та польської підпільних армій, звітам німецької окупаційної влади та радянських партизан. В основі дослідження — свідчення безпосередніх учасників подій, документи українського та польського підпілля, Армії Крайової та УПА. Автор пропонує поглянути на події 1943 року на Волині в контексті історії двох народів до, під час та після Другої світової війни» [7].

У пострадянський період у відносинах між Україною та Польщею намітився значний компроміс у ставленні до питань міжетнічних чисток, цю проблему як правило не розглядали чи намагались залишити її поза увагою міждержавних стосунків. Однак посилення діяльності «копачів історичної правди», значно заангажованих пропагандистів, можна лише співіднести з намаганнями Росії розмити стихійно функціонуючий союз між Україною, Литвою, Латвією, Естонією, Румунією та Польщею. Тим більш, що витрати на пропаганду РФ значно посилено через мережу телевізійних каналів та систему «консервів» (проплачених агентів).

Іншим чинником виступають маргінальні політики у невеликих ультраправих партіях, в гаслах яких фігурують заклики до міжетнічних розборок. Важливим внеском польсько-українського діалогу повинні стати групи з дослідження проблем, а не їх створенням.

В таких умовах призупинення конфліктних гасел та фейкових дій (спалення прапорів, стихійні побиття у супермаркетах та інше), як правило підготовані агентами впливу, необхідним і вкрай ефективним має стати узгодження позицій та профе-

сійна робота між українськими і польськими істориками, заснована не на «фейкових новинах копанок минулого», а на історичних документах та свідченнях очевидців — зафікованих та перевірених.

Література та джерела

1. Жириновский предложил Польше, Венгрии и Румынии поделить Украину [Электронный ресурс] // lb.ua: электронный журнал. — 2014. — 24 марта. — Режим доступа: http://lb.ua/news/2014/03/24/260489_rossiya_predlozhila_polshe_vengrii.html, свободный. — Загл. з екрана. — Дата обращения: 23.10.2016.
2. Руда О. Українське козацтво та польсько-козацькі відносини у працях польських істориків Львова кінця XIX — початку XX ст. [Електронний ресурс] / О. Руда // medievist.org.ua. — 2013. — 20 вересня. — Режим доступу: http://www.medievist.org.ua/2013/09/blog-post_20.html вільний. — Загол. з екрана. — Дата звернення: 21.10.2016.
3. Грушевський М. Ілюстрована історія України / Михайло Грушевський. — К.: Веселка, 1990. — С. 170–187, 201–214, 239–295; Грушевський М. Історія української козаччини. Т. I. До року 1625 / Михайло Грушевський // Вітчизна. — К., 1989. — № 1–12; Грушевський М. Очерк істории українского народа / Михаїл Грушевський. — К.: Лыбидь, 1990. — С. 152–177.
4. Савицький Ю. Фільм «Волинь» — якісна ілюстрація негативних польських стереотипів українця — експерти [Електронний ресурс] / Ю. Савицький // Радіо Свобода : медіа-ресурс. — 2016. — 8 жовтня. — Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/a/28038746.html>, вільний. — Загол. з екрана. — Дата звернення: 27.10.2016.
5. В'яtronovich B. Трагедія і спекуляції. Що саме сталося 11 липня 1943 року на Волині? [Електронний ресурс] / В. В'яtronovich // Українська правда. Історична правда. — 2013. — 14 червня. — Режим доступу: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2013/06/14/126099/>, вільний. — Загол. з екрана. — Дата звернення: 21.10.2016.
6. Скороход О. Волинська трагедія 1943. Український погляд: етнічна чистка чи польсько-українська війна? [Електронний ресурс] / Скороход О. // Цензор. НЕТ. Матеріали по темі: Волинська трагедія. — 2016. — 6 липня. — Режим доступу: http://censor.net.ua/resonance/396030/volinska_tragedya1943_ukrainskiyi_poglyad_etnchna_chistka_chi_polskoukranska_vyina, вільний. — Загол. з екрана. — Дата звернення: 27.10.2016.
7. В. В'яtronovich презентує книгу про Волинь 1943 року [Електронний ресурс] // ГАЗЕТА. UA. Новини. Історія. — 2016. — 10 жовтня. — Режим доступу: http://gazeta.ua/articles/history/_vyatrovich-prezentuye-knigu-pro-volin-1943-roku/727903, вільний. — Загол. з екрана. — Дата звернення: 12.11.2016.

REFERENCES

1. LB. UA (2014) *Zhirinovskij predlozhil Pol'she, Vengrii i Rumynii podelit' Ukrainu — Zhirinovsky suggested that Poland, Hungary and Romania to divide Ukraine*. [Online] 24 March 2014. Available from: http://lb.ua/news/2014/03/24/260489_rossiya_predlozhila_polshe_vengrii.html. [Accessed: 23/10/2016]. (In Russian).
2. RUDA, O. (2013) Ukrayins'ke kozatstvo ta pol's'ko-kozats'ki vidosyny u pratsyah pol's'kykh istorykiv L'vova kintsyha KhIKh—pochatku XX st. [medievist.org.ua](http://www.medievist.org.ua/2013/09/blog-post_20.html) [Online] 20 September 2013. Available from: http://www.medievist.org.ua/2013/09/blog-post_20.html. [Accessed: 21/10/2016]. (In Ukrainian).
3. HRUSHEVS'KYY, M. (1990) *Ilyustrovana istoriya Ukrayiny — Pictorial History of Ukraine*. Kyiv: Veselka. pp.170–187, 201–214, 239–295. (In Ukrainian); HRUSHEVS'KYY, M. (1989) *Istoriya ukrayins'koyi kozachchyny — History of Ukrainian Cossacks*. V. I. By the year 1625. In: *Vitchyzna*. No. 1–12. (In Ukrainian); GRUSHEVSKIJ, M. (1990) *Ocherk istorii ukrainskogo naroda — Essay history Ukrainian people*. Kyiv: Lubyd'. p. 152–177. (In Russian).
4. SAVYTS'KYY, Yu. (2016) Fil'm «Volyn'» — yakinsa ilyustratsiya nehatyvnykh pol's'kykh stereotypiv ukrayintsa — ekspertry — Film «Volyn'» — high quality illustration negative stereotypes Polish Ukrainian — experts. *Radio Svoboda* [Online] 08 October. Available from: <http://www.radiosvoboda.org/a/28038746.html>. [Accessed: 27/10/2016]. (In Ukrainian).
5. V'YATROVYCH, V. (2013) Trahediya i spekulyatsiyi. Shcho same stalosa 11 lypnya 1943 roku na Volyni? — Tragedy and speculation. What exactly happened July 11, 1943 in Volyn? *Ukrayins'ka pravda. Istorychna Pravda — Ukrainian Pravda. The historical truth* [Online] 14 June 2013. Available from: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2013/06/14/126099/>. [Accessed: 21/10/2016]. (In Ukrainian).
6. SKOROKHOD, O. (2016) Volyns'ka trahediya -1943. Ukrayins'kyj pohlyad: etnichna chystka chy pol's'ko-ukrayins'ka vyina? — Volyn tragedy -1943. Ukrainian opinion, ethnic cleansing or the Polish-Ukrainian war? *Tsenzor. NET*. 6 July 2013. Available from: http://censor.net.ua/resonance/396030/volinska_tragedya1943_ukrainskiyi_poglyad_etnchna_chistka_chi_polskoukranska_vyina. [Accessed: 27/10/2016]. (In Ukrainian).
7. HAZETA. UA. (2016) *V. Vyatrovych prezentyuje knyhu pro Volyn' 1943 roku — V. Vyatrovych presents book on Volyn 1943*. 10 October 2016. Available from: http://gazeta.ua/articles/history/_vyatrovich-prezentuye-knigu-pro-volin-1943-roku/727903. [Accessed: 12/11/2016]. (In Ukrainian).

Надійшла до редакції 4 грудня 2016 р.